Dr.Saleh Ebrahimi

نەخشی مامۆستالە فیرکردن وپیگەیاندنی زانین وهۆنەوهونەروفەرهەنگدا

مامۆستا ونەخشی مێژویی ئەو ـ پەرەداربون وگرینگی هەندێ لەمەبەستگەل ئەونە زورە، ئەگەر کەسێ بیەوێ لەبابەت ئەوانەوە قسەبکا یاشتێ بنوسێ، توشی حاڵەتێ دێ کەنازانێ لەکۆیوە مەبەستەکە راوەت بکاولە گرینگی ئەوەبئاخۆی وبدوێ یا چلۆن وێنەیەکی جێگای سەرنجە، کەلانی کەم بتوانێ بەشێ لەدیمەن وسیما وگرینگی مەبەستەکە بنوێنێ و نیشانی بدا، مەسەلەی مامۆستا وپلەوجێگاوبایەخی ئەو، لەکۆمەڵگا دا خۆی لەم باسە گرینگ‌و وردوسەرنج راکێشانەیە، بەراستی مرۆف لەبەیان کردنی بایەخ و رێزی مامۆستا وپلەو پایەونەخش ورۆلی ئەو لەکۆمەڵدا هەست بەناتەوانی وکزی وکەم دەسەلاتی دەکا، ئەمەش لەخۆیدا بەڵگەوشایەدە بۆ رێزوگرینگ بونی مامۆستا وپلەونەخشی بڵنیدوبەرزوتەرزی ئەو لەکۆروکۆمەڵدا.

مامۆستا ونەخشی ئەولەگەران وگۆرانی شارستانیەتی بەرەی مرۆفدا: گرینگی ورێزو نرخی مامۆستا لەرۆژگارێکی تایبەت‌دا بەرتەسک نابێتەوە چونکا مامۆستا خێوی نەخشێ زۆر پربایەخە لەمێژودا، بەم واتایە کە مامۆستا بەدرێژایی مێژو دارای گرینگی و عەزەمەتی تایبەت بوەوهەیەو دەورانی پشکوتنی مێژوی ئەوکاتێ بوە کەبایەخ بەزانین‌وزانیاری و مامۆستا دراوە

بەراوەژویش رۆژگاری پەستی‌وکزی وبێ‌چتی کاتێ بوە کە کۆرو کۆمەڵ سەبارەت بە فێرکارومامۆستا وزانین کەم تەرخەم بون، خەڵك وحوکومەت پلەوپایە وگرینگی مێژوی مامۆستایان نەزانیوە، بەتێ روانینێکی سەر پێیێ بە مێژوی بەرەی مرۆڤو رۆژگاری خۆ دەرخستن وبەرز بونەوەو نزم بونەوەو نزم بونەوەی ژیار وشارستانیەت‌گەل، ئەمە بەجوانی روناك دە کاتەوە کە ژیار، رۆژگاریێ گوڵی دە کرد کەزانینو فەرهەنگ و هەڵگران و نەقیلانی ئەوە، یانی زانیاران و مامۆستایان لەپلەی خۆیاندا رابگێردرایەن، شایەدو بەڵگەی ئەوە هەم ئەتوانین لەمێژوی کوردەواریدا و هەم لەمێژوی ئیسلامی و مێژوی نەتەوەکانی دیکەدا پەیدا بکەین.

دیارە بەرەی مرۆڤ‌کاتێ لەسەر رێبازی تەرەقی و بەرەو بەرزبونەوە، قەراری گرت کە سەرنجی فێربون و بارهێنانی دا، جا لەبەر ئەمەئەتوانین بلێین بەشەر هەرچی بەدەسی هێناوەلەسوێنگە ئاوردانە، بەزانستو زانین و فێربون یا فێرکردن، ئەگەرسەرنجی زانست وفێربونی نەدابا هێمان ئەبو لەغار ولەنێو ئەشکەوتو لەنێوجەنگەڵدا بژی، کەچل و شەل وکوێرونوقسان و دەسەوسان بێ.

جا بۆ ئەوەی بە گرینگی مێژویی مامۆستایان لە نەقڵ و پێگەیاندنی زانین و فەرهەنگ فێربون و فێرکردنی مامۆستا بە بەرەی دوا رۆژ باشتر پەی ببەین و تێ بگەین پێویستە تەسەوری بارو دۆخێ بکەین کەهیچ جۆرە نەقڵ و راگۆیزان وهیچ فێربون و فێرکردنیك لە گۆردانەبوبێ، هەر کەس بەتەنیا هەندێ ئەزمون،فێربوایێ و بەمردنیشی ئەو ئەزمون و فێربونانەی لەگەڵ خۆیدا ببردایەتە بن گڵ، وەئیتر شوێنە واریك لەو باقی نەبوایێ دیارە ئەگەر چارەنوسێ وا بۆ بەرەی مرۆڤ ببوایێ، قەت‌نەی دەتوانی بەنەردیوانی سەرکەوتندا، ئاوا سەر کەوێتە سەر سەری و بگاتە ئەم سەردەمەی ئێستا، مرۆڤ ئێستا ئازوخەیێ زۆرو زەوەندی لەزانست و زانین و فەرهەنگ لەبەر دەست‌دایەو ئەم ئازوخە زۆرە گەورە گەر انی زانست وفەرهەنگ لەتاکێکەوە بۆ تاکێ‌ترولە شۆینێکەوە بۆ شوینێ‌تر، لە رۆژگارێکەوە بۆ رۆژگاری ترو لەبەرە یەکەوە بۆ بەرێی‌تر، هێم و بناغەی سەرکەوتو ژیاری مرۆیەو بەرپرسی ئەمەش خۆی بنچینە

وبناعه یه که، بەدەسی مامۆستا وفێرکار وزانیاردامەزراوەو دارێژراوە.

لەسەرەتای زوهوری دینی بێخەوشی ئیسلام مامۆستایان و فێرکاران وزانیارانی فێرکردنەکانی قورئانی، بەشێ گرینگی سەرەتاییان لە بلاوکردنەوەی فێرکردنی قورئان ودینی ئیسلام گرتەئەستۆ کە دەسمایە و میراتی بەشەر دەهاتەژمارە.بەدرێژایی چەند هەزار ساڵ بەهۆی مامۆستایان و فێرکارانەوە لەبەرەیەك بۆ بەرەیەکی دیکە دەچو، ئێستا لەم رۆژگارەدا ئەو سەرمایەی پێك هێناوە کەبەرەی مرۆڤ پێوەندی بەوەهەیە، دیارە ئەگەر ئەم دەسمایە زۆروگرینگەزانست وفەرهەنگە لەخەلك وەربگیردرێتەوە، مرۆڤانی هیچی بۆنامێنێتەوە، دیارە ئەوەی ئەم دەسمایە گرینگەی بەدرێژایی مێژو بۆ مرۆڤ پێکەوەناوەو بەدەس بەرەی ئەمرۆیا سۆزی دەگا، تەنیا فێرکردن و بارهێنانە کە لەهەر جێگاو ریگایە کدا، بوزی خوار دبێ، بەهۆی مامۆستاوزانیارو فێرکاروە سەقامی گرتوە، ئاڵ وگور وپێگەیشتنی زانین وفەرهەنگ لە نێو بەرەی مرۆڤدا بە کورتی ئەتوانین بەمجورەی بەیان بکەین: بەشەر لەسەرەتای ژیاندا زۆرسادە ژیاوە، کەرەستەی بەرد (دەورەی بەرد) بوەو خۆراکی لەریشە ومیوە وگیاوگژوگۆشتی جرو جانەوەران بوە کە بەبەرد شکاری کردون و پۆشاکیشی بێجگە لەبەرگی گیاوگەڵای داران شتێ‌تر نەبوە، جا هەر لەو رۆژەوە غونچەی زانین و فەرهەنگ و ژیاری بەشەر دەستی کرد بە پشکوتن کە تاکە تاکێ لە کون وکارێژان لەم دنیایەدا لەروی ئەزمون و ئەقڵ و فامی خۆی بەرە بەرە فێری زانین و فەرهەنگ و ژیار بو، ئەو ئەزمون و زانیاریانە کە بە دەس هاتبو، لەو تاکەتاکانەوەو بەهۆی مامۆستایانو فێرکارانێ ترەوە لەنێو خەڵك بلاو کرایەوەو ئیتر لەشوێنێکی تایبەت نەوەستا، بەلکۆ بەهۆی مامۆستایانەوەلەنێو دڵی رۆژگاردا پەرەی گرت و لەبەرەیەکەوە بونەسڵێ تر چوو بەرەی داهاتویش بەپیێ وزەو لێهاتوی خۆی، زانین و ئەزمونی خۆی بەخەڵکی تروتازەپێگەیشتوان راگەیاندو ئەوزانینەیان بەبەرەی داهاتوسپارد، تا ئەوەلە دڵی زەمانداو لە گۆی زەویدا بەرەوپێش بیبەن.

سەرەنجام زانین و فەرهەنگ وتەکنیك و مەعنەویەتی بەشەربەهۆی مامۆستایان و دەرس دەران و فێرکارانەوە لەنەسلێکەوە چوە نێو جەرگەی نەسلێ‌تر، بەمجورەسەیری

Dr.Saleh Ebrahimi

تەمەدون، فەرهەنگ و زانین نەخشی بناغەیی بەهۆی ماموٚستایانەوە بوە، چونکا ئەوان ریگاکێش ورچە و ریباز نیشان دەربون تا دەسکەوتەکانی زانستی و مادی و مەعنەوی بەشەر لەهەر هەل ومەرجێکدا سەقام گیربکەن و پەرەی پێ بدەن، دیارە ئەگەر ئەوشاسیمی گوٚیزانەوەی زانین نەبوایێ، بەشەر لەگەڵ رابوردوی خوٚی پێوەندی بەگشتی ئەپساو وهەڵ دەبڕاو واتای ئەم پێوەند، پسان وبرانەئەمەیە کە هەر نەسلێ وهەرتاکێ لەدەس هاتەکان و ئەزمونی پێشینان بێ بەش بێ و لەسەرەتاوە دەس پێ بکاو هێشتا لەسەرەتای رێگادایە بەرەوگوٚرسەردەنێتەوەو بەرەی دواهاتویش هەربەو جوٚرە، بێ ئەوەی بەئاکام بگا سەر بنێتەوەو لەنەتیجەداگشت ئەوانە ئێستایی‌و وەستانی مروٚف لەهەمان پلەی سەرەتادا، دەماو تەرەقی نەدەکرد، هەر جوٚر بێ، چونی زانین و فەرهەنگ لە تاکەوە بوٚ تاک، لەشوێنێکەوە بوٚ شوێنی تر، لەروٚژگاریکەوە بوٚ روٚژگارێ‌تر ولە بەرەیەکەوە بوٚ بەرەیەکی دیکە، بناغەی سەرکەوت‌و تەمەدونی بەشەرەو بەر پرسی ئەوکارە بناغەییەبە ئەسٚوی ماموٚستایان و فێرکارانەوەیە، جا هەر لەبەر ئەمەیە کە (وێل دورانت)[1]ئەوزاناکارزان وکار دانە ناودارە: ژیار، شاستانیەت و تەمەدون لە سوٚینگەی فێرکردن و بارهێناوە دەزانێ ودەڵێ: (مەدەنیەت بریەتیە لە گەنجینەیەکی گەورە و زوٚر،لەهونەرو زانین وشیاوی، خووعادەت، ئەخلاق کەبەدرێژایی روٚژگار بەدی هاتوە، لەم سامانە زوٚرەوەیە کە تاک لەزیمنی پێگەیاندو سەرخستنی خوٚی خوٚراکی روٚحانی وگیانی خوٚی بەدەس دێنێ.

ئەگەر ئەم میراتە بەشەریە لەنەسلێکەوە نەچێتە نێو نەسلێ تر، ژیار مەحکوم بەمەرگە، جا هەر لە بەر ئەمە ئەبێ بڵێین: کە ژیانی مەدەنیەت بە فێرکردن و بارهێناوە بەسراوەتەوە.

کاتێ شکوفەو عونچەی ژیار لەنێو«دورواندا[2] زاهیر بوو خوٚی نواند، ئەم ژیارە بەهوٚی ئەم ئینتقالەوە گەیشتە خوراواو یوٚنان‌و لەوێشەوە چوە کوٚشی دنیای ئیسلام و پەرەی گرت‌و

---

١ ـ تاریخی تەمەدون نوسراوی خوٚی ج ١ لاپەرەی ٩١)

٢ ـ بین‌النهرین

Dr.Saleh Ebrahimi

جاریٚتر چوه خوٚراوا ولەسەرهەڵدانی خوٚی بەر دەوامە.

ژیار لەم دەس بەدەس کردنەی خوٚیداکە لە هەر پلەیەکدا سەبارەت بەپلەی پێشو، کاملتربو، زیاد لەهەرشتێک مەدیونی تێکوشانوتەقالای ماموٚستایان وفێرکاران ودەرسدەرانی زانین و فەرهەنگ بوەو هەیە، چونکا ئەوانە بون کە زیاد لە خەڵکی تر بەدرێژایی روٚژگاران بەرپرسی ئینقالی زانین و فەرهەنگ بون.

ماموٚستا لەسەرەتای ئیسلامەوە: لەسەرەتای روٚژهەلاٚتی دینی بێخەوشی ئیسلامەوە ماموٚستا وفێرکار دەسیان کردبەفێربون وفێرکردنی قورئان، بێجگە لەوەی کەخوا خوٚی بە ماموٚستا داناوەو قورئانی بە پێغەمبەر فێرکردوە (عَلَّمَ الْقُرْآن وَعَلَّمَهُ‌البَیانَ ـ[1] خودی پێغەمبەریش خەڵکی فێرکردوە (رَسُولاً یَتْلُوا عَلَیْکُمْ آیاتِاللّٰه مُبَیِّناتٍ لِیُخْرِجَ اَلَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصّٰالِحاتِ مِنَ اَلظُّلُمٰاتِ اِلَی اَلنُورِ...[2]) لام وایە ئیتر هەمو تێ دەگەن پلەیێ بەرزوبلێندتر لەپلەو پایەی ماموٚستا وفێرکار نیەو نابێ، چونکا کەسلەخواوپێغەمبەر گەورەتر نیەو ئەوانیش خوٚیان بە ماموٚستاو فێرکار داناوەوشانازیش هەرلە فێرکردن وبارهێناندایە.

دوسەرچاوەی زانین ومەعنەوییەت ماموٚستا وکرێکار

ماموٚستا وکرێکار دوتویژی زوٚر بەرزو بەرێزو پرپێزو بەبەرەکەت ومودفەرکن.

بەدەس هێنانی ئەوین بوٚخزمەتکاری ئاسانە   بوٚ بەدەس هێنانی ئەوانە لەدڵمانا ئاگربارانە

لەدنیادا روٚژانێ بوٚ رێزدانان لەماموٚستا و کرێکار لەبەر چاوگیراوە کە کار وکردەوەی هەریەکە لەودوانە زوٚر جوانەولەبەر دلاٚنەویەکێ باری فێرکردن وپێش خستنی زانین و فەرهەنگی بەئەستوٚیە و ئەوی دیکەیان باری باشبونی ئابوری لەبان شانە، دیارە ئەم دوکارە تەواوکارەوەی یەکودون، هیچیان بێ ئەوی تریان باش سەقامگیرنابێ، کار سەرچاوەی

---

۱ ـ سورەی ۵۵ ئایە ۲و۳

۲ ـ سورەی تەلاق ئایەتی ۱۱

Dr.Saleh Ebrahimi

مەدەنیەتەوزانینیش سەرچاوەی مەعنەویت وسەرکەوتە، کاربەهۆی بازوڵەی زانین بەرەوپێش دەروا، زانین لەبەرومیوەی کارکەڵك وەردەگرێ و هۆی ئەداتەوە، کرێکار قەڵەم وکاغەز ساز ئەداو دابینیان دەکا، ماموّستا وفێرکار لەرێگای قەڵەمو نوسینگەوە نەغمەی رۆحانی لەسەر لاپەرەی کاغەزی سپی دەخاتە باڵەفرێ و بەرز بونە بۆ ئاسۆی هیواو ئارەزوی بەرەی مرۆڤو مرۆڤانی پێك دینێ، خواکە سەر چاوەی زانین وکارە سوێند بەقەڵەم دەخواڵێ وَالْقَلَمِ وَمَایَسْطُرُون) پێغەمبەر دەستی کریکار رادەموسێ، کرێکار هۆی خیروبەرەکەت وفرەبونی دەخڵ ودانە، زاناوزانیار زیندوە، هەرچەندە بەرواڵەت مردویش بێ، نەزان و جاهیل مردوە هەر چەند لە حاڵی ژیانێشدا بێ، دیارە میوەی ئازادی و سەربەرزی لەکارکردندایە، کاری سەخت و بەکەڵك لەچڵ و پۆپی داری زانین وزانست بەدس دێ:

-بروکاربکەو مەڵێ کار چیە؟ سەرمایەی جاویدانی لەکاردایە، بڕۆکاربکە ئەگەر ئەتەوێ ئازادبی،ببرای ببرای چاوت لەدەس کەس وناکەس ببی، باچاوت لەوەنەبێ، خوازەڵۆك و نانی نانی ودوکەڵ دوکەڵ بی.

مەڵێ ئەوکارە عارە، بەڵکو چاو لەدەس ئەموئەو بون عارە مرۆڤێ چاوی لەماڵی خەڵك بێ خوارە، لارە، نالەبارە، کەسێ کە بێ کارە، بێعارە، لەسەر دڵان بارە، کەسێ کە دەس بەکارە، سەر بەرزو عالە، بڵیندو بەرزوتەرزە، ئێسك سوكو رەزا شیرین ولەبارە، بەڵێ زانین دەرسی مرۆڤانی وئەنزانی وجوامێریوئەدەبە.

ماموّستا وفێرکار رۆحی مەعنەویەت ئەکا بە بەر مردوی نەزاندا و بایەخێ بەرزی پێ ئەبەخشێ، ماموستاو فیرکاریش لەراستیدا کریکارە، کارەکە زانست فێرکردنەوگیاندانە بەبێ گیان، زانین فێرکەرەبەبێ زانستان و نەزانان.

ماموّستا هەروەك رۆژە ترێژو تیشکی زانین بەسەر خەڵكو دنیادا دەهاوێ و نوروزانین بارانیان دەکا، بەنوری زانین و زانستی خۆی خەڵکی گزینگ‌باران دەکاوچرای مەعریفەت و زانین ومرۆڤانی ئەداتە دەست بەرەی مرۆڤ تا لەژیاندا خۆ لەکەندوکۆسپ بپارێزن ئەم وتارە لە روژنامەی شەهادەی کوردی بە قەڵەمی شەپۆل‌لە سێ شەمە ٩ ذیقعدە١٤١٢/و ١٢مە

۱۹۹۲زاینی و۲۲ گولانی ۲٦۰۴ ك و ۷۱/۲/۲۲ سالیٚ ۱۰ ژمارەی ۳۹۷ لەچاپدراوە.

*دیارە ئەمرو زوربەی خەلك تی گەیو ە، کە سیانتیسم (زانین بۆ کشانی تەنیا) وبارهێنانی زانستی تەنیا لەسازدانی ئەنزان و ئنیسانی تەواو ناتەوانە، بارهێنانی زانینی وزانستی بەتەنیا، نیوە ئینسانساز ئەدا، نەك ئینسانی ئەواو، بەرهەمو نەتیجەی ئەم بارهێنانە، کەرەستەی خاوو خلیچکی ئینسانە، **نەك ئینسانی سازدراو، پوختە کراو کەلەکلّ هاتبێتە دەریٚ، زانستو زانین مروڤی بەهێز وخاوەن وزە ساز ئەدا نەك ئەنزانو ئینسانی خاوەن فەزیلەت، مرۆڤی** یەك لایەنی دروست ئەکا، نەك مرۆڤی چەند لایەنی.

***زانست، فەلسەفە ودەردی ئەوین.**

دڵخوازی ئێمە ئەمەیە کەبڵێن فەلسەفە بەهۆنەو شیعر نێزیکترە تا بەزانست، لەهەرچاخ و رۆژگارێکدا گشت نیزامەکانی فەلسەفی کەبەرهەمی هاودەنگی نەتیجەی غایی زانستگەلی جیاجیان، بیٚ رۆحترو بیٚهاو دەنگتر وناسازگارتر لە فەلسەفەگەلێکن کەدەردی ئارەزۆی دڵو دەرون بەیان دەکەن، زانست هەر چەندە جێگای‌وردبونەوە و سەرنجدانی بەرەی **مرۆبەوونەخشیٚ کەلەژیان وبیرو ئەندیشەی ئینساندا هەیەتی بە راستی بێجییٚ نشینە**، بەلاٚم بەیەك واتا بیگانەونامۆتر لە فەلسەفە دێتە بەرچاو، زانست نیاز گەلیٚ دابین دەکاکە زیاتر عەینی و ئاشکرا وبەناو دەرەوەیین، ئەم نیازانە، لەبنەرەتا پێوەندیان لەگەلٚ ئابوریدا زۆرە.

کەشف و دۆزینەوەی تازەی زانستی، بەتایبەت، نەوعی کە دۆزێنەوەو کەشفی نەزەری پیٚ دەوتری، دروست هەروەکو دۆزینەوەکانی مەکانیکی وێنەی مەکینەی بوخار، تەلەفون، وێنەهەڵگری، یابالۆن و فرۆکە، چتێکە، بەکاریٚ تردێن و دەردیٚ تر دەوا دەکەن یانی خۆی لەخوێداگرینگ نیە. فەلسەفە بەنیازیٚ کەبۆپەیا کردنی یەك واتای یەکپارچەو تەواو، کەلەجیهانو ژیان هەمانە، وەلاٚم ئەداتەوەو لەسوێنگەی ئەم مەفهومەوە، هەستیٚ پەیا دەکەین کە بۆکشانی دڵ ودەرونی و ئاکارو رەفتاری دەرەوەی ئێمە، دەنوێنیٚ و شکڵی پیٚ ئەدا، بەلاٚم راستی ئەمەیە کەئەم هەستەلەباتی ئەوەی مەعلولی ئەم مەفهومە بیٚ، هۆو عیللەتی ئەوەیە (میگل داونا مونولە دجاودانە (شەپۆل).

Dr.Saleh Ebrahimi

من لەخۆمدا بەجورێ کەناپەیدابوم

شەونمێ بوم لەزەریە نوقمو لەدەریابوم

لەسەرەتاوە شێبەرونسێ یەک بوم بەزویداکەوتمە خوار

بەراستی کاتێ خۆر پەیدا بو ناپەیدا بوم

لە من قسەمەپرسە چونکا هەروەکو پەپولەیێ

لەگزینگی شەمی روی دۆستا ناپەیدا بوم

خاک بەسەرم ئەگەر توزقاڵێ ئاگا بم

کوێ یە ئەوێ کەمنی سەرگەردان چومە ئەوێ

وەک دڵی „شەپۆل" لەدەرەوە هەر دوجیهانم دی

من لەشوێن دانانی دڵی ئەو، بێدڵ وشیاربوم

«عەتار» (شەپۆل)

Dr.Saleh Ebrahimi

بەختەوەری

مەسەلەی سەعادەت: «بەختەوەری» یەکێ لە کۆن‌ترین قسەو باسی فەلسەفی بەرەی مرۆیە ئەم مەسەلە خۆیی لە مەبەستگەلی حیکمەتی کردەوەیی و عەمەلی‌یە. زانایانی خوو ئاکار و زانایانی کۆمەڵ عودەداری باس‌کردنن لە ماهییەت و مەرج گەل و هۆگەل و هەروەها قسەکردن لەو جۆرە شتانەی وا بە دژو بەر هەڵستی بەختەوەری ئەوەستن. جا ئەگەر لە حیکمەتی نەزەری ئیلاهییات‌دا قسە لە بەختەوەری و هات و سەعادەت و نەهات‌و شەقاوەت بکرێ، لە سۆنگەی یەکێك لە شاخەکانی ئەم مەسەلەیەو ئەویش بەم جۆریە: کە ئایا بەختەوەری وە هەروەها بێ بەختی و شەقاوەت تەنیا بۆلەش و لارو ئەنبوژەنی و مادی‌یە، یا دو جۆرە:

ئەلف - بەختەوەری و سەعادەتی لەش و لارو مادی (جیسمانی و مادی).

ب - بەختەوەری و سەعادەتی گیانی و ئاوەزی واتا: (ڕۆحی و ئەقلانی).

حوکەمای ئیلاهی و خواناسان لەم بابەتەوە ئەم قسە دەهێننە گۆڕ کە ئایا ئەوەی دای سەلمینن و سابتی بکەن کە سەعادەت و شەقاوەتی گیانی و ئاوەزی لە سەعادەت‌و شەقاوەتی ئەنبوژەنی‌و لەشی و مادی زۆر گەورەتر وفرەتر شیاوی سرنج‌دانە. بیروڕای (بوعەلی سینا) لە (نمەتی) هەشتەم‌کتێبی ئیشارات و بیروڕای (سەدرالمُتە ئەلیهین) لە بەرگی چوارەمی

(ئیسفار) دا له هینانه گۆڕی ئەم مەسەله تەنیا ئەم شاخەلە شاخه کانی مەسەلەی سەعادەت باس‌ده کرێ جاله بەر ئەمه نەچون بەلای مەبەست وقسه کردن له شاخه کانی تری ئەم مەسەلەیه یانەیان بەر [illegible] ر قسه کردن له شاخ وبەرگه کانی تری ئەم مەسەلەیه. له لایه کی ترەوه، تا ئێستا له پەراوەی، فەلاسیفەی ئیسلامەتی و زانایانی جیهانی نا ئیسلامەتی قسه و باسکردنێکی پڕاوپڕ لەم بارەوه نابیندرێ. ئەوەی لەم بەشەدا ئەی خوێنەوه هەرچەنده ناتوانێ باسێکی کامڵ و پڕبه پێست‌بێت بەڵام ئەشێ بتوانین ئەوه بەباسێکی کورت‌و تیگەیینەروتەژی له قسه بهێنینه ژماره.

ئەو مەبەستانەی‌وا لێرەدا دێنه گۆڕ ئەمانەن:

١- سەعادەت واتا: (بەختەوەری) چ وەچییه؟

٢- سەعادەت و چێژه واتا: (لەزەت).

٣- ئایا مرۆڤ به خۆکرد و خورسکو تەبیعەت بەختەوەری و سەعادەت ویسته؟

٤- بەختەوەری و ئارەزو.

٥- بەختەوەری و رازی‌بون.

٦- یەك قسه و باسی کۆمەلایەتی.

٧- بەشه کانی بەختەوەری.

٨- پلەو پایەی بەختەوەری و سه عادەت.

٩- هۆ و سۆنگە،وه ئەو شتانەی وا بەختەوەری و سەعادەت دابین ئه کەن.

١٠- ئاسۆیەك له یەك زنجیره قسه و باس‌دا.

١١- ئایا ئینسان بۆگەیشتن بەبختەوەری، نیازی به ڕێگا نیشاندەر هەیه؟ (واتا: نیازی به پێغەمبەران هەیه).

له سەرەتاوه ئاوا دێته بەرچاو که بەختەوەری و بێ بەختی و نەهات لەباری واتاوه. روناکه.

ئەگەر تارمایی و ئیشکالێک هەیە لە قسە و مەسەلەکانی ترایە. چونکا لە هەر کەسێک بپرسی ئایا بەختەوەریت ئەوێ یان نا؟ بێ بیرکردنەوە ئەڵێ: بەختەوەریم گەرەکە. ئەگەر بێژی، ئەی بێ بەختی و شەقاوەت چی؟ بەلەز ئەڵێ: نام گەرەکە. هیچ کەسێک لە راست ئەم پرسیارەدا بیرناکاتەوە و ناڵێ: تۆ بەختەوەری و بێ بەختیم بۆ تاریف بکەو پێم بناسێنێ تا بزانم کێهە یانم ئەوێ یا نامەوێ.

لیرەوە ڕون ئەبێتەوە کە بەختەوەری و بێ بەختی و شەقاوەت (هات و نەهات) لای هەموکەسێک واتا و راوەتێکی ڕوناکی هەیە و نیازی بە پێناسین نییە. سادەرکەوت کە ئەمانە لەو جۆرە واتایانەن کە نیازیان بە ناساندن بەخەڵک نییە خەڵک واتاکانیان ئەزانن چ و چییە. بەڵام ئەبێ بڵێین: ئەم رادەیە بەس نییە کە ئێمەمانان سەعادەت و بەختەوەری لە ناساندن بێ نیاز بزانین.

زۆرێ لە واتا و راوەت هەیە کە وا دێتە بەر چاو بەڵام کاتێ رەوشتی (سوقرات) بەکار بهێنین و ئەو واتایە لەگەڵ واتایانی ترێ نێزیک بەو بەراورد بکەین و وردبینەوە و بیکوڵینەوە، ئەبینین ئەوە وا روناک لەچاوی ئەدا بەرە بەرە جێگای خۆی بە یەک جۆرە: ناروناک و نادیاری ئەگۆڕێتەوە و لە بەر چاو بەبولێڵە و بە تارمایی دێتە بەر چاو.

بەختەوەری و سەعادەت لە ڕوانگای گشت خەڵکەوە هاو واتای چێژە و لە زەت، ئاسودە بون، سەرکەوتن، گەیشتن بە ئارەزو، شادی، خۆشی رازی بون و خۆش هاتن لە سازبونی کارو بار وە واتایێ تری وەکو ئەوانە وا وتمان، بەڵام کاتێ بەختەوەری و سەعادەت بەوردی لە تەک هەریەکە لەوانە بەراوەردی ئەکەین تێ ئەگەین سەعادەت لەم واتایانە نێزیکە بەڵام ئەوانیش نییە بەتەواوەتی.

جا لە بەر ئەمە پێویستە لە بەرا ئەم بەرا ورد کردن و هەڵ سەنگاندنە بخەینە بەرچاو تا لەدواییدا یا لەکاتی ئەم بەرا وردانەدا واتایەکی دیار بۆ سەعادەت و بەختەوەری بدۆزینەوە. پێویست نییە کە لە ریشەی لوغەوی ئەم دو بێژە: (کەلیمە) قسە بکەین و بکۆڵینەوە کە ئایا

Dr.Saleh Ebrahimi

سەعادەت و بەختەوەری لەم بابەتەوە لە جێگای تایبەتی خۆی بەکار دێ کە واتای یارمەتی تیدایە و بەختەوەر بەکەسێک ئەوترێ، کە گەڕیانی جیهان بە دەنگی یەوە هاتبێ و شەقاوەتیش دژە و لە حاند ئەم واتایە دایە یا وەکو لە بەرا سەرنج بە واتای شەقاوەت دراوە، کە بە مانای: رەنج و دەرد، سەختی وزەختییە. وە سەعادەت بەر ئاوەژو بە واتای رزگار بون و ئاسودەیی لە رەنج و دەردە؟

بەڕوالەت لە بابەت ریشەی لۆغەوی یەوە ناتوانین دو واتای لە راست یەکترینەوە بۆ ئەم دو بێژە بدۆزینەوە بەلاّم لە عورفی عام و خاسا ئەم دوکە لیمەیە دوروست لە راست یەکترین دان. هەروەکو لە قورئانا ئەم دو بێژە لە راست یەکترین دانراون.

(يَوْمَ يَأْتِ لاٰ تُكَلِّمُ نَفْسٌ اِلاّٰ بِاذْنِهِ فَمِنْهُمْ شَقِّیٌ وَ سَعِيدٌ فَاَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فَفِي النّٰارِ لَهُمْ فِيهٰا زَفِيرٌ وَ شَهِيقٌ)[1] ئەوێ یانی ڕۆژێ کە (قیامەت) دا دێ هیچکەس بێ ئیجازەی خوا قسە ناکات. تاقمێ لە وانە بە شەقاوەتن و تاقمێکیش بەختەوەرن (:تاقمێ بەختەوە رو تاقمێ بێ بەختن) ئەوانەی وا بەشەقاوەت بون لە ئاگران و بۆئەوانە زەفیر و شەهیق (:نالەی زۆر و هەناسە بڕکێ هەیە)... لەم ئایەتانەدا خوا خەڵکی کردۆتە دو تاقم، تاقمی بەختەور وە تاقمی بێ بەخت.

(فَمِنْهُمْ شَقِیٌ وَ سَعِيدٌ) سەعید لە ریشەی سەعادەتەو بەمانای بەختەوەری و هاتو ساز بونی کەرەستەی ناز و نیعمەتە وە (شقی)ش لە ریشەی (شەقاوەتە) و بە واتای ساز بونی کە رەستەی گرفتاری و بێ بەختی و نەهاتی و جەزا و تۆڵە لیسەندن و بەلاّیە. هەر جۆر بێت بەختەوەری و هاتو بێ بەختی نەتیژەی ئاکار و رەفتاری مرۆڤ خۆیەتی لەم جیهانەدا. ئەتوانین بڵێین: بەختەوەری یانێ: ساز بونی کەرەستەی پێگەیشتن بۆ یەک تاک یا یەک کۆمەڵ و کۆمەلگای بەرەی مرۆڤ، لە راست ئەوە، شەقاوەت و بێ بەختییە کە خەڵک گشت لێی بێزارن و ئەویش

---

١ ـ ئایەی ١٠٥ و ١٠٦ سورەی هود ١١

بریەتی‌یە لە: ناجۆر بونی هەل و مەرجی سەرکەوت و پێشکەوت‌و پێگەیشتنی تاک و کومەڵ. کە وا بێ هەر کەسێک لە بابەت هەل و مەرجی گیانی، لەشی،بنە ماڵە یەوە یا ژینگە، فەرهەنگ کەرەستەو سۆنگەی پتری بۆ گەیشتن بە ئامانجی سەرکەوتن بەدەسەوە بێت‌لە بەختەوەری و سەعادەت نێزیکترە. یا بە واتایێ تر ئەوە بەختەوەر . هەرکەسیش دو چاری کەم بونی هۆی بەختەوەری و توشی کەندو کۆسپ‌بێ و نەتوانێ بەسەر گیرو گرفتا زاڵ بێ و سەرکەوێ ئەوە بێ بەخت یا شەقی یە.

بەڵام ئەشێ بزانین کە پایە و بنە رەتی ئەسڵی سەعادەت و شەقاوەت، و یست‌و لێ بڕان و لێ نەوینی مرۆڤ خۆیەتی ئەوە ئینسان:ئەنزانە،کە ئەتوانێ کەرەستەی پێویست بۆ خۆدوروست کردن تەنانەت بۆ دوروست کردنی کۆمەڵگای خۆیشی ساز بکات. ئەوە ئینسان خۆیەتی کە ئەتوانێ لە گەڵ دارو دەستە و هۆی بێ بەختی و شەقاوەت بکەوێتە ملە بە ملانێ و ملی بادا، یاسەر بۆ نیرێ دانەوینێ.

پیغەمبەران لایان وا نییە کە سەعادەت‌و شەقاوەت هات‌و نەهات لە دڵ و دەرونی ئینسانا بێت‌یا لە ناو دەرونی بەرەی مرۆڤ‌دا ڕوابن، چونکا تەنانەت کەندو کۆسپی ژینگەو بنە ماڵە و کەلەپورو میراتیش‌لە ڕاست‌لێ بڕان و لێ نەوینی ئینسانا شیاوی گۆڕیان و بەراوە ژو کردنن مەگەر ئەوە کە ئەسلی ئیرادە و ئازادی ئینسان:ئەنزان بدەینە دوا و مرۆڤ بە مەحکومی هەل و مەرجی جەبری بزانین و بەختەوەری و شەقاوەت بەزاتی یا بەشتێکی جەبری ژینگە و شتانی وەکو ئەوە دابنین و بزانین کە دیارە ئەم بیرو ڕایەش‌لە ڕوانگای فێرگەی پێغەمبەران‌و فێرگەی ئەقڵ و ئاوەزا مەحکومە. هەندێ و تویانە: کاکڵەی بەختەوەری ئەوە یەکە ئینسان لە ئاخرین پلە و پایەی ژیانا بەئیش و کاری بەختەوەرا نە دوایی بێت. و کاکڵەی شەقاوەتیش ئەویە کە ئاخری ژیانی بە کارو کردە وەی بێ خێرەوە دوایی بێت‌و ببڕێتەوە هەندێ‌تر و تویانە: بەختەوەری بۆ کەسێکە کە لەچارە نوسی خەڵکی‌تر پەندوە رگرێ

و بیٚ بەختەتیش ئەوکەسەیەکە فریوی هەوای نەوس بخوا و بادی هەوابیٚت.

هەندیٚکیش وتویانە: چار شت هۆیِ بەختەوەری و چارشتیش هۆی بیٚ بەختی ئینسانە.

ئەو چارانەی وا هۆی هاتو بەختەوەرین ئەمانەن:

١ـ هاولف و خیٚزانی چاک.

٢ـ خانوی بەرگوشاد.

٣ـ هاوسیٚو دراوسیٚی شیاو.

۴ـ ئەسپ یاکەرەستەی سواری چاک.

ئەو چارانەی وا هۆی نەهاتو بیٚ بەختین ئەمانەن:

١ـ جیرانی خراپو بەدخو.

٢ـ ژن و خیٚزانی بەدخو یا مالٚ و میٚردی خراو.

٣ـ خانوبەرەی تەنگو بەرتەسک.

۴ـ ئەسپو کەرستەی سواری خراپو تەقو لەق و شەق و شرِ.

لەبەر ئەوەی ئەم چوارە لە ژیانی مرۆڤدا نەخشیٚکی گرینگی بەر فرەیان هەیە و هـۆی سەرکەوت یا تیٚشکانی بەرەی ئینسانن.باش پـەرە دار بـونی واتـاو راوەتـی بـەختەوەری و بیٚبەختی لە رِوانگای ئیسلامەتی‌دا رِوناک ئەبیٚتەوە.

یەک ژنی چاک و مالّی خوّش و دلّگیر یا یەک مالّە میٚردی باش. ئینسان بوّ لای هەمو جوّرە چاکە و چاکە کردنیٚک دنە ئەدا. یەک خانوبەرە و جیٚگـاو رِیٚگـایەکـی بەرگوشادو خۆش گیان و بیرو هزری ئینسان ئارام و دلّ خۆش و سەر خۆش رِا ئەگریٚ و ئامادەی ئەکات تا زیاتر تیٚکوشیٚ لە پیٚناوی ئاوەدانی ئاخ و رِەخی زیٚد و مالّ و نیشتمانی خۆی باشتر خەبات بکات و پتروقیٚنەوە.

جیرانی بەدخو بەلاّ خولّقیٚنە، بەلاّم جیرانی چاک و شیاو زۆر بە ئاسودەیی‌وە تەنانەت بۆ

Dr.Saleh Ebrahimi

پێشکەوتن و گەیشتن بە ئامانجگەلی ئینسانی یارمەتی مرۆڤ ئەدا، یەک وەسیلەی سواری چاک وتە یار بۆ گەیشتن بە کارو بار: ئەرک و ئەسپاردەی تاکی و کۆمەلایەتی فرە شۆێنی هەیە، دیارە ئەسپی سواری لەڕو لاوازو دال گۆشت یا ماشینی قورازەو شەق و شڕ ئەبێتە هۆی دواکەوتن و دەردە سەری چونکا هیچکاتێ لە کاتی پێویستا ئینسان ناگا بە کارو بارە کانیدا.

پێغەمبەری مەزنی ئیسلام فەرمویەتی: ئەم چارشتە نیشانەی نەهات و شەقاوەتن:

١-گریان نەهاتن و فرمێسک نەڕشتن.

٢-دل ڕەقی.

٣-چاو نەزێری و تەماعکاری بۆ خر کردنەوەی ڕزق و ڕۆزی و پۆل و دراو.

٤-پێی داگرتن و زیادە ڕەوی کردن لە گوناح و تاوان و گوناح کردنا.

دیارە ئەم چوار فەرمودەی پێغەمبەرە ئیختیارین و لە ئاکارو کردەوەی ئینسان خۆیەوە سەرچاوە ئەگرێ و بەم جۆرە دورەوە خستنی ئەم کەرەستانەی هۆی نەهات و شەقاوەتە لە ژێر دەسەلاتی مرۆڤ خۆیدایە.

ئەگەر ئەو هەمو کەرەستانەکە بۆ بەختەوەری و بێ بەختی لە فەرمودەکەی پێغەمبەرا قسەمان لێ کرد و هەمو کەس نەخشی گرینگی شوێن دنیانی ئەوانە لە ژیانا ئەزانێ و هەستی ئەکات لە گەل هۆو کەرەستە و نیشانەی پڕو پوچا کە تەنانەت لە ڕۆژگاری ئەتۆم و تۆزقالەزرەو کەموسکەدا تاقمێکی زۆر باوەڕیان پێیەتی بەراوردی بکەین بەم راستەقانییە ئەگەین کە فێر کردنەکانی ئیسلامەتی تاچ رادەیەک ڕاست و بەراورد کراون. هێمان زۆرن کەسانێک کە لایان وایە نالی ئەسپ هات و بەختەوەری دینێ و ڕۆژی سیانزە بەدبەختی.

پەڕین و بازە لە باز بە سەر گولە ئاگرا لە چوار شەمە سوری دا بە هۆی بەختەوەر بون دائەنێن خوێندنی مامر و مریشک بە شوم ئەزانن، یا هەلاواسینی کوژەکەی شین و سور یا شەوە، بەردە شەوە بە هۆی دورەوە خستنی بەلاو جڕو جانەوەرانی بەئازار دا ئەنێن، یا

ئاو ڕشتن‌بە شوێن خۆشە ویستانا بەڕوناکایی و باش‌وشکاندنی کیتەڵەی ڕەش بە شوێن دژو ناحەزانا بە دورەوە خەری بەڵاوگوڕ بەگوڕی ئەو دژە ئەزانن.

بە ژێر نەردیوانا ڕۆیشتن بە نەحس‌و پشمین کە جارێك بێ بەوە دا ئەنین کە دیارە کارە کە یان لیێ تێك ئەچێ‌و نەهاتیانە. **بەڵام دینی پیرۆزی ئیسلام خەتی باتڵی بەسەر گشت ئەم جۆرە کارو باوەرە: ناشیاوە، نا ئیسلامی یانەدا هێناوە** بەختەوەری و شەقاوەتی ئینسان لە سۆنگەی خوو ئاکار و کردەوەی ناشیرین، ناشیاو، نەگونجاوونەخونجاوی خۆی ئەزانێ، نەك شتی‌تر. هەمومان باش ئەزانین کە سەعادەت‌و لەزەت: (چێژە) لە ڕوانگای واتاوە زۆر لێك نێزیکن (هەر وەها شەقاوەت‌و ڕەنج) بەڵام ئەم دوانە (سەعادەت و لەزەت) مورادیفی (هاواڵ ناو) یەکترنین وەگەیشتن بەلەزەت مورادیفە لە تەك گەیشتن بە سەعادەتی دڵ‌و دەرون،هەر وەها هەڵگرتنی باری ڕەنج‌و دەردوبێ بەختی شەقاوەت نییە چونکا ئەگونجێ لەزەت‌و چیژیەك ڕەنج‌و دەردێکی گەورە بە دوای خویا بهێنێ و ئەش گونجێ ڕەنج‌و دەردێك بەر کولێ و سەرەتای چێژەییکی گەورەتر لە خۆی بێت، ئەش‌گونجێ گەیشتن بە لەزەت‌و چێژە ببێتە هۆی لە ناو چونی لەزەتی گرینگتر وگەورەتر یا ڕەنجی ببێتە هۆی نەمانی دەردو ڕەنجی گەورەتر.

لە گشت ئەم حاڵانەدا واقیعییەتی لەزەت و ڕەنج پارێزراوە، یانێ: ئاوا نییە کە لەزەت‌و چیژەیەك بەرگری لە لەزەتیکی گەورەتر بکا یا ببێتە هۆی ڕەنجێکی گەورەتر و ئیتر بە لەزەت‌و چیژە نەیێتە ژمار، بەڵام ئاوەها لەزەتێك بە بەختەوەری دا نانرێ، هەر وکو ڕەنجێ‌کە بەرکوڵی لەزەتیکی لە خۆی گەورەترە یا بەرگری کارەوەی ڕەنجێکی گەورەترە بە نەهات‌و شەقاوەت‌و بێ بەختی نایەتە ژمارە.

بەختەوەری بە شتێك ئەوترێ کە گەیشتن بەوەهیچ جۆرە پەشیمانێك نەهێنێ، وە شەقاوەت لە شوێنیکایە کە بە هیچ ڕێگایە کا قورسی ئەو لە بەر چاو نە کەوێ. واتا: بەرەی مرۆڤ

واتای: بەختەوەری بۆ مەبەستی ئاخری خۆی هەلبژاردوە، وە واتای: شەقاوەتیش بۆ نوختەی ڕاست ئەو یانیٚ: شتێك کە بۆ هەمیشە ئەنزانو ئینسان ئەبیٚ لەوە دورەوە کەویٚ لە بەر چاوی گرتوەو هەڵی بژاردوە. بە واتایی‌تر بەختەوەری مەبەستی بیٚ هەل و مەرجی بەرەی مرۆیەو شەقاوەتیش لە بەر چاو کەوتوی بیٚ بەندو مەرجی ئینسانە.

جا لەبەر ئەمە ئەگەر کەسێك یا مەسلەك و ئایینێك بیژیٚ: کە من بەرەی مرۆڤ ئەگەیینمە بەختەوەری بەم واتایە: ئەوەی وا من ئیدیعای رابەرایەتی بەرەو لای ئەکەم شتێك نییە کە بتوانریٚ باشتر لەوە فەرزبکریٚ بەلاّم لەزەت وا نییە، ئەگەر کەسێك ئیدیعای گەیاندن بە لەزەتێکی کرد بەسە، کە بەو لەزەتو چیژەیە بگەیینیٚ‌چ هۆی رەنجی گەورەتر یا فەوتاندنی لەزەتێکی گەروەتر بیٚ یا نەبیٚ.

لەزەتو چیژە پەیوەندی هەیە بە یەك هیزولێهاتوی تایبەتی ئینسان یا ئاژاڵ بەلاّم بەختەوەری پێوەندی هەیە بە گشت هیزو لێهاتویی‌یەکان و لایەن و رەخەکانی ژیانی ئینسان. لەزەت لە سەر خۆش بون یا نا خۆش بون خول ئەخوات واتا: بە تامە یا بیٚ‌تامە، مزرە یا تفتو سۆیرو تاڵ و ترشە بەلاّم بەختەوەری لە سەر بەرژەوەندی و نا بەرژەوەندی ئەگەریٚ. چیژەو لەزەت پێوەنی بە زەمانی حاڵ و ئێستاکە وە هەیە، بەلاّم بەختەوەری بە زەمانی حاڵو ئایەندەوە یەکسان پێوەندی لە پەل هاویشتن و پەرەدان دایە؛ رەنج و لەزەتی هەر رەخە لە رەخەکانی هەبونی ئینسان بە چەشنی سەر بەخۆ ئەگرێتەوە، بەلاّم بەختەوەری هەمە لایەنی و گشت رەخانی‌یە.

جا هەر لە بەر ئەمەیە دیاری کردن و جیاکردنەوەی لەزەت لە رنج ئاسانە بەلاّم جیاکردنەوە و دیاری کردنی بەختەوەری لە نوختەی راستەو خۆی (بیٚ بەختی) سەختە. بەڵکو لە بابەتێکیشەوە ناگونجیٚ. یەك زانای رەوان وگیان ناس کە تەنیاکارو باری گیان ناسی ئەزانیٚ، ئەتوانیٚ لە بابەت لەزەتو و رەنجەوە قسە بکا و بیردەربریٚ بەلاّم بیر دەربڕین لە بابەت

سەعادەت و شەقاوتەوە ئەرک و ئەسپاردەی یەک فیلەسوفە کە ئەڵێ: جیهان و ئینسان و کۆمەڵ ئەناسم.

وە نۆعی بیرو ڕا دەربڕینی ئەو هۆزانە سەبارەت بە سەعادەت و شەقاوەتەوە پێوەندێکی تەواوەتی بە نەوعی جیهان تێ ڕوانی و ئینسان ناسی ئەو هەیە. لەم ڕێگایەوە یەکە پێشنیاری هوزانڤان سەبارەت بە سەعادەت نەزیلەی عاسمان و ڕێسمانە و جیاوازیان زورە.

یەکێك بەختەوەری زیاتر لە بە دەس هێنانی لەزەتا و یەکێکی دیکە لە تەرکی لەزەت و مراندنی ئیرادە ئەزانێ. یەکێك بە کارو باری ئەنبوژینی و مادی ئەڕوانی و یەکی‌تر سەرنج ئەداتەکار و باری گیانی و رۆحی یەکیك دەموکات و سات بە دەرفەت دا ئەنی و یەکی‌تر ئاخر بینی ئەکاتە دروشمی خۆی. بەڵام لەزەت و رەنج هەر وەکو بەدیهاتوی تایبەتی نەفسانی و دڵ و دەرونین ئەکەونە ژێر چاوە دیری جەرباندنو تاقی کردنەوەی کردەوەیی، زور بە ئاسانی یەکیەتی بیرو ڕا سەبارەت بەوانە پێك دێ.

هۆی ئەمە کە زوربەی خەڵك باوە کو هەمو ئەلین بەختەوەریمان ئەوێ بە دوی کاری جیا جیادا ئەرون و رێگای جیبا جیبا بۆ گەیشتن بەو ئامانجانە هەڵ دەبژیرن ئەمەیە کە جۆری تێفکرینی تاکە تاکی ئەوانە و یا فێرگە و ئایینێ کە پێوەندی‌یان پییەوە هەیە و بڕوا و باوەڕیان پێی‌یەتی لە بارەی ئینسانو جیهانەوە جیایە. دیارە رەخێ تریش هەیە لە گەڵ دیاردەو ئاماژە کردن بەمە کە ئایا سەعادەت موتڵەقە یا نسبی‌یە قسەی لێو دەکەین.

ئایا ئینسان بە خۆ کرد بەختەوەر ویستە؟ لەو جیاوازی‌یەی وا لە نێوان لەزەت و بەختەوەری‌دا دەرمان خست، دیاری ئەداکە لەزەت یەك بُعدی ورەخی‌یە، بەڵام بەختەوەری هەمە رەخی‌یە، لەزەت یەك حاڵەتو پەدیدەو بەدیهاتوی تایبەتی دەرونی‌یە و شیاوی ئاماژە کردنی ویژدانی هەیە. بەختەوەری یەك واتای گشتی دانراوی‌یەکە لە بەراورد کردنو جەمع و تەفریقی گشت لەزەت و چێژە و رەنجو دەردێك پەیا ئەبێ. واتای بەختەوەری لە بەر ئەوەی

بۆ بەرەی مرۆڤ پەیا بو کە ئەتوانیٚ لە چیژەو رەنجا پیکەوە بەراورد بکات و بُعْدُو رەخە جیا جیاکانی بگریٚتە ژیٚر چاوەدیری ریٚگایەک بگریٚتە بەر کە بە تیٚکرایی زیاتر و تەواوتر لە چیژەو خۆشی کەڵک وەرگریٚو رەنج و دەرد بگەینیٚتە پلەی نوختە وصفر یا بیگەینیٚتە ئەو پەری سنوری کەم و سوکی بەلاّم لەزەت یەک حاڵەتی تایبەتی گیانی و دەرونی یە و پیٚوەندی بە هیٚدیو هیٚمنی یەک شت یا یەک هیٚزو یەک لیٚهاتویی‌وە یا یەک ئەندامی ئینسانەوە هەیە جا لە بەر ئەمە ناسین و جیاکردنەوەی لەزەت و رەنج بە خۆکرد و غەریزەوەیە.

بەلاّم ناسینو جیاکردنەوەی سەعادەتو شەقاوەت لە یەکتر بە غەریزەو بە خۆکرد. نییە بەلکو بە ئاوەزو ئەقڵە، چ ئاوەز راستە و خۆ بڵێ ئەیناسم و جیای ئەکەمەوە یارِیٚ نیشاندەری ئینسان بیٚت لە سۆنگەی فیٚرگەو ئایینیٚکەوە کە ئەو فیٚرگەو ئایینە ریٚ نیشاندەری راستەو خۆی بەختەوەری و سەعادەتە. هەر جۆر بیٚت بەختەوەری غەریزی نییە.

جا لەبەر ئەمە کە ئەوتریٚ هەرکەس بەخۆکرد بەختەوەری ویستە و هەمو خەڵک ئەچیٚ بە دوی سەعادەتا راست نییە، ئەوەی کە هەمو خەڵک بە دویدا ئەچیٚ لەزەتو چیٚژەیە، تەنیا ئەوکاتە ئەتوانین بڵیٚن: کەسیٚک بە دوی بەختەوەریدا ئەروا جا چ راستبڕوا یا خوار کە لە راستیا دانیشتبیٚ و لیٚکیدا بیٚتەوە و سودو زیانی پیٚکەوە هەڵ سەنگاند بیٚ و لە نیٚو ئەوانە دا ریٚگایەکی هەڵ بژارد بیٚ. کە وا بو لە وەرامی ئەم پرسیارە داکە ئایا ئینسان بەخوکرد بەختەوەری ویستە ئەبیٚ بڵیٚن: ئەگەر مەبەست ئەمەیە کە هەموی خەڵک بە دوی گوم بەری بەختەوەری‌دا ئەرون شتیٚک هەیە ئەویش ئەوەیە کە لە ناسینو جیاکردنەوە دا بەلای زۆرەوە توشی هەڵە ئەبن، راست نییە چونکا زۆربەی خەڵک لە دڵ و دەرونی خویان پەیرەوی ئەکەن نە لە ئەقڵ و ئاوەز و چیٚژە و لەزەت ویستن نە لە بەختەوەرییەوە ئەگەریش مەبەست ئەمە بیٚ کە ئەقڵ و ئاوەزی ئینسان بەختەوەری ئەو ئەناسیٚو دیاریو نیشانەی ئەکا لە روی سرشتەوە بە دوایدا ئەچیٚ، ئەمە مەبەستیٚکی دروستە.

بەختەوەری و ئارەزو

دیارە هەر کەسێک یەک زنجیرە ئارەزوگەلێکی هەیە و زۆر تامەزرویە کە بەوانە بگا جا ئەگەر بەو کەسە بگوترێ بەختەوەری خۆت بێژە بزانین کە لە چ شتانێک دایە تابوت ساز بکرێ ئەو کەسە هەر کارو نیاز و ئارەزوەکانی خۆی بە زمان هەڵدەریژی و دوپاتەیان ئەکاتەوە ودەریان ئەخاتە دەرەوە. هەندێ کەس وای دائەنین کە بەختەوەری بریەتی یە: لە گەیشتن بە ئارەزو و سەرکەوتن و بەدەس هینانی مەبەستی پێویست. وە هەر کەسێک کە بە ئارەزو و، مەبەستە پێویستیەکانی خۆی گەیشتبێ بە بەختەوەری تەواوەتی گەیشتوە هەر کەسیش کە بە هیچ ئارەزویەک لە ئارەزوەکانی خۆی نە گەیشتبێ بەدبەختیکی تەواوە و هەرکەسیش کە بە هەندێک لە ئارەزوەکانی خۆی گەیشتبێ هەر بەو نیسبەتە کە بە ئارەزوی خۆی گەیشتوە بەهەندێ لە بەختەوەری یەکانی خۆی گەیشتوە.

نەتیژە: بەختەوەری ئینتهاکەی لەم بیچمەڕاگەیندراوە، کە وابو (زرینگ) ستەمێکی نەتەنیا سەبارەت بەو (نازرینگ) نەکردوە بەڵکو تازە ئەو پەڕی خزمەتیشی بەم چینە (نازرینگ) ە نامورەفّەّ کردوە.

بەڵام ئەگەر بێژین: بەختەوەری بریەتی یە: لەگەیشتن بەو پەڕی خۆشی گونجاو وە دورەوە خستنی زۆربەی رەنج یاگەیاندنی پلەی دەردو رەنج بە نوختەی ئاخر بە واتایێ تر ئەگەر بێژین بەختەوەری بریەتی یە: لە فیعلیبەت گەیشتن بە هەمو هیزو لیهاتوەکانی مادّی و مەعنەوی وجودی ئینسان، وە دور خستنەوەی زۆربەی بەر هەلستو دژواری و د ژایەتی ئەوانە کە هەر ئەوانەش ئەبنە هۆی دەردو ئازار چ ئینسان خۆی بە هەبونی ئەو لێهاتویی یانە ئاگادار بێ یا نەبێ وە چ بزانێ کە جیهانی ئافەرینیش هەل و مەرجێکی تایبەتی بۆ ئەو ساز کردووە کە لە ریگای ئەو لێها تویانەوە بە بەختەوەری بەگا یا نەزانی لیرەوە ئەبێ بێژین: هەرچەند چینی

زرینگ و چروسینەرو چەوسینەر توانیویەتی رازی بونی چینێ تر ساز بکات‌وە هەرچەندە ئەم چینەش وا ئەزانی گەیشتونەتە بەختەوەری کامڵ لە هەمان کاتا هەندێ لە بەختەوەری ئەم چینە بە هوێ چینی زرینگ کوروسێنرا وەتەوە و رفێندراوە یانی چینی زرینگ ملهوری و ستەم و زوڵمی لە چینە کەی‌تر واتا: چینی نا زرینگ کردوە.

بەڵکو زوڵمێک‌کە بەم جۆرەیە لە ستەمێک‌کە هۆی نارازی بونی ئەو چینەیە زۆر ناحەزو کرێت‌ترە چونکا ستەمێک کە ئەو کەسە یا ئەو کەسانە هەستی پێ ئەکەن وەکو نەخۆشێکی دەردەدارە کە هەستی دەردەداری نەخۆشەکە بە جولە جوڵ ئەخات کەبڕوا چاری بکات بەڵام ستەم بە چەشنی بەرو وەکو نەخوشێکی بێ دەردە کە هەرگیز نەخۆش‌لە بیری چارەی‌دا نییە کە لای بات ئەو پەری خزمەت‌و راژەیەک کەچینی زرینگ و «مورەفەه» بەم چینە نازرینگەی کردووە،ئەمەیە کە لەبەر ئەوە رازی کردون دەردو ئێشی ئەوانی لە ناو بردوە بەڵام، بەختەوەری تەنیا «ئاسودەیی» وەبێ دەردوئێشی نییە بەختەوەری یەک واتای عەدەمی (نەبونی) بە واتای نەبونی رەنج و دەردنییە بەختەوەری پێی ڕاگەیشتنی هەمو لایەنی خۆشی و رەحەتی و سودو چێژە و لە زەتگە لە. بەڵکو هەر وەکو وتراوە: ئەم جۆرە دەردەداری یانە لەگەڵ دەردەداری لەش و لاری وەکو چاوێشە،دیانێشە (ددان ئێشە) بەراورد ناکرێن و ناتوانرێ لابردنی ئەوانە بە خزمەت وراژە دابنرێن.

ئەم جۆرە دەردەداری‌یە لە سوێنگەی بێداری و وشیاری کومەڵەوەیە،سوک‌کردن بەم جۆرە خۆی جرم و جینا یەتێکی ترە،خوزیا و بریا و زاری لە نەخۆشی‌دایە،کاتی نەخوشی هەموگیان و لەش‌لە بێداری دایە.

هەر کەسێک بیدارترە پڕ ئۆف‌ترە

هەر کەسیش وشیارترە ڕوسورترە

سا بزانه ئەم بنەرەتە ئەی ئەسڵویست

هەر کەسێک دەردە دارترە ئەو بڕندەترە

بەشەکانی بەختەوەری:

بەختەوەری ئەگەر بیدەینە پاڵ ئینسان کە هەویرێکە لە لەش وگیان ئاوێتە بوە، هیچ بەش و کەرتێکی نییە لە یەک شت زیاتر هیچێ لەگۆڕا نییە. بەلام ئەگەر لەش و گیان جیا دابنێین دیارە بەختەوەری ئەبێتە دو بەش: بەشی لەش و بەشی گیان. بەختەوەری لەشی بریەتی‌یە: لە پێ ڕاگەیشتنی هەمە لایەنە وکاملی لەزەت و چێژەی لەش و لاری بە لە بەر چاو گرتنی مادەو هێزو،ۆ زەو کەم و کوڕی لەزەت و چێژەو دورەوە خستنی ئەو پەری دەردو ڕەنجی لەش و لاری.

بەختەوەری گیانی و ڕۆحیش بریەتی‌یە: لە پێی ڕاگەیشتنی هەمە لایەنە و کاملی لەزەتی ڕۆحی و گیانی، وە دور خستنەوەی ئەو پەری دەردەداری ڕۆحی و گیانی.

وە هەر وەهاش ئەتوانرێ بەختەوەری هەر ئەندامێک لە بەختەوەری ئەندامیێتر جیا بکەینەوە و بەختەوریش سەبارەت بە وزەو هێزو ئەندام دا بەش بکەین: بەختەوەری دیتن: (چاو) بەختەوەری بیستن یا «گوێ». بەختەوەری ئاوەز یا هێزی ئاوەزی وهی‌تر. بەلام هەر جۆر بێت بەختەوەری لە لەزەت جیایەو ئەو نییە، بەختەوە دیتن لەگەڵ چێژەو لەزەتی دیتنا جیایە..

ئەگونجێ شتێک بۆ دیتن لەزەت و چێژە بێت بەلام لەو بارەوە کە خودی دیتن و چاو هۆی زیان بێت‌بە بەختەوەری نەیێتە ژمارە، واتا: بەختەوەری بدەینە پاڵ هەر شتێک یا نیسبەتی بدەینە پاڵ ئەم مرۆڤ یا ئەو ئینسان نابێ لایەنی هەمە لایەنی ئەوە لەبەر چاو نەگرین. بەراوەژوی لەزەت و چێژە واتا: ئەتوانین لەزەت و چێژە بدێنە پاڵ ئەم شتەئەو چتە کە.

پلەو پایەی بەختەوەری:

هەر وەکو لەزەت و رەنج کە، مەبنای ئەسڵی سەعادەت و شەقاوەتن پلەو پایەیکیشیان هەیە وە تاکەکانی بەرەی خەڵک سەبارەت بە وزەی وەرگرتنی لەزەت و چێژە لە یەک پلەو پایەدانین بۆ وێنە پلەی لەزەت و چێژەییک کە یەکێک لە زانست یا عیبادەت یا جوانی و خوشیکی یا چاکە و کار چاکی، وە تەنانەت لە خورد نو خوردانە وە تێکەڵی لەگەڵ ژنا (تێکەڵی ژن و پیاو) تەنانەت تێکەڵی پیاو لە تەک کچ و ژنی جوان و جەوانا لەزەت و چێژە زیاترە تا لە تەک ئافرەتی پیرو پاتالا، چونکە کچ و ئافرەتی جوان نوری زور ترە- هەر لە بەر ئەمەش لەزەتی تێکەڵی لە تەکیا زیاترە. دیارە لە سەر بەڵێنی شێخی ئیشراقی کورد، تێکەڵ بون لەگەڵ ئافرەتی جوانا لەگەڵ تێکەڵ بون لە تەک ئافرەتی پیرا پلەو پایەی لەزەت و چێژەیان زۆر لێک تر جیان.

یەکێک یەک لێهاتویی لە بیچمێکی بەهێزدا هەیە، یەکێکی تر کزو بێتین ئەو لێهاتوییەی تێدایە واتا: ئەو لێهاتوییەی زۆر کەم تێدایە کە وابێ بەرەی مرۆڤ لە باری هەبونی وزەوهێز و لێهاتوییەکانی خۆرسک و خۆکردی جیا ئافەردیدە کراون، جا هەر لە بەر ئەمە گەیشتن بە چێژەو (لەزەت) و بەختەوەری جیان. سالەم روانگایەوە پلەو پایەی بەختەوەریش لێک جیان وە تاکی بەرەی مرۆڤ لە یەک پلە لە بەختەوەری‌دا نین، تازە سەرە ڕای ئەمانەش هۆی لاوەکی و دەرەوەیی کە لێهاتویەکان بەکردەوەو فیعلییەت ئەگەینێ وە یا بەر هەڵست بۆ رەنج و دەرد پێک دەهێنێ بۆ هەمو کسێک یەکسان ساز نابێ، دیارە بەختەوەریش کە بەم هۆیانەوە پێوەندی هەیە جیایە بەختەوەری ئیستیفای هەمە لایەنی‌یە ئەم سود وەرگرتن و ئیستیفای هەمەلایەنی‌یەش ئەگونجێ ئاوەها نەبێ، لێرەدایە ولەمبارەوەیە، بۆ سەعادەت و بەختەوەری پلەو پایەییک پەیا ئەبێ.

لەوەی تائێستا باس کرا دەرکەوت کە بەختەوەری پێوەندێکی تەواوەتی بە

بزوتنەوەو سەیری پیگەیشتن و گەیینی ئینسان بە کەمالاتێکە کە بیلقوە هەیەتی. سا بەختەوەری پێوەندی بە بزوتنەوەی مرۆڤ خۆیەتی خۆیی بەڵکو ئەتوانین بیژین: بزوتنەوەو جم و جوڵ لە ملایەوە خۆی بەختەوەری یە، هۆیی گەیشتن بە کەماڵ واتا: بەختەوەری خۆیەتی بەختەوەری و کەماڵ هاوماڵ و هاواشان و هاورِ کێفی یەکن. ئێستە ئەتوانین بە یەک واتا و بیریکی بەرزتر لە بابەت بەختەوەری یەوە نیزیک بکەینەوە. بەختەوەری و بونەوەری و وجود هاوماڵ و هاوشان و هاورِکێفی یەکترین بژمیرین، هەر بونەوەرێک بە گۆیرەی گونجایشیِ خۆی و دەرەتانیٚ کە هەیەتی لە بەختەوەری سود وەر ئەگریٚ، گونجایش و دەرەتانی هەبونیِ هەر بونەوەرێک بە گۆیرەی نێزیکی ئەوە لە کەوانەی نزمی یا کەوانەی بەرزی بۆڵای سەر چاوە و بناوانی بێ برِانەوەی هەبون و هەبونیدەر کەخودایە، دیارە بونەوەران بەو پێیەی والە سەر چاوەی بێ برِانەوەی هەبونی دەر نێزیکن لە بەختەوەری سود وەر ئەگرن، وە هەر بەو پێیەی وا لەو دورن توشی بێبەختی دێن.

لێهاتوی مرۆڤ بۆ گەیشتن بە بەختەوەری راستەقانی بەو هەمو نوێنگە جیا جیا یانەی وا هەیەتی بریەتی یە: لە لێها تویی بۆ گەیشتن بە پلەو پایەی قوربیِ ئیلاهی. (يا أَيُّها الإِنْسانُ إِنَّكَ كادِحٌ إِلىٰ رَبِّكَ كَدْحاً فَمُلاقِيهِ)[1]. واتائەی ئینسان، تۆلە تەقالاییکی پرِ ماندو بونایی بۆ گەیشتن بە خوای خۆت، سا پێی ئەگەی.

هۆیی بەختەوەری:

لەو قسەو باسە گرینگانەیە بەڵکو لە روانگای راستییەوە گرینگترین قسەو باس سەبارەت بە بەختەوەری باس و قسیە کردنە لە بابەت سۆنگە و هـویەکـانی بـەختەوەری. لیـرەدا چـەن پرسیارێک هەیە وەکو:

١- ئایا لە بنەرەتا هۆ یا ئەو هۆیانەی وا لەراستیدا مرۆڤ بەختەوەر ئەکەن هەن یا

---

١ ـ ئایەتی ٦ سورەی ٨٤ الانشقاق

Dr.Saleh Ebrahimi

بەختەوەری لە خەونو خەیاڵ بەو لاوە شتێ‌تر نییەو لە جیهاندا ئەوەی وا ئـافەریدە کراوە دەردو رەنج و توشیو بێ‌بەختیو ماندو بون و رەنجە رویی و رەنج بەخەسـاری و هۆیەکانی ئەوانەیەو بەس. هەروەکو ئەزانین کورێ زۆر لە فەلاسیفەی قەدیمو جەدیدی جیهان بەدبینیان کردۆتە دروشمی خویان وئاوابیر ئەکەنەوە. دیارەکە ئەم جورە بیرکردنەوەیە لەگەڵ فەلسەفەی ئیلاهی‌دا شیاوی بەرانبەری کردن و بارتەقایی نین، لە نێوان فـەلاسیفەی ئیلاهی‌دا لەم جۆرە کەسانە پەیا نابن بەڵام فەلسەفەی مادی وئەبوژەنی لە داوێنی خۆیدا لەم جۆرە کەسانەی زۆر پەروەردە کردوە، ئێستا دەرفەتی قسەکردن لەم جۆرە مەبەستانە نییە.

٢- ئایا هۆی بەختەوەری تەنیا یەک شتەو ئینسان ئەبێ ئەو تاقە شتە پەیا بکات یا ئەوەیەکە بەختەوەری لە بارمتەی چەن هوو سۆنگە دایە؟

٣- ئایا ئەو ... لانا بە نهێنی هەیە یا لە جیهانی دەرەوەیە و ئەبێ لە دەرەوەی و جودی خۆی بۆی بگەرێ؟ و یا بە شێ لە هۆی دەرونی و بەشێکیش بیرونی و دەرەوەیی‌یە؟

٤- ئەگەر هەمو ئەو هۆیانە یا هەندێ لەوانە لە خودی ئینسانا نهێنی بێت ئایا لە لەش و لار و هێزی لەش دایە یا لە گیان و هێزی گیانی دایە؟ و یا هەندێکی لە لەشاو هەندێکیش لە گیانایە؟

ئەمانە مەبەستگەلێکی زۆرن کە شیاوی قسەن و قسەش لە بابەت ئەوانەوە فرە گوتراوەو کورتەی هەمو ئەوانە ئەمەیەکە سەرچاوەی بەختەوەری لە ناو دەرون و هەناوی خۆتا ئەبێ بدۆزیتەوە، زۆربەی ئەم خودان بیرانە بەختەوەری‌یان بە ئاسودە بون لە دەردو رەنج داناوە. وە رایان گەیاندوە تیکلاوی لە تەک جیهانی دەرەوەیی دا ئەبێتە هۆی دەردو رەنج. وە هەرچی ئینسان زیاتر خۆی لە جیهانی دەرەوەیی بێ نیاز بکات و پێوەندی خۆی لەگەڵ دەرەوە دا بیبڕێ لە بەختەوەری کە بێجگە لە رزگاری لە رەنج شتێک نییە زیاتر سودو کەڵک وەر ئەگرێ.